

DİL VE EDEBİYAT YÖNÜNDEN HZ.PEYGAMBER VE HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN

Prof. Dr. Tacettin UZUN
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prophet Muhammad and al-Khulafa al-Rashidun from the Language and Literature Point of View

Language and literature are two of the significant ranks hold by the four caliphs who became famous as "al-Khulafa al-Rashidun". As a matter of fact, talkings and writings determine one's position in language and literature. In this article, by examining their khutbahs and correspondences, al-Khulafa al-Rashidun's position in language and literature has been attempted to be identified.

Hulefâ-i Râşidîn'in işgal ettikleri önemli mevkiiler arasında dil ve edebiyat da vardır. Onların dil ve edebiyattaki yerlerini belirleyen, verdikleri hutbelerle yazdıkları mektuplardır. Hz.Peygamber'den her yönde etkilendikleri için, önce, Hz.Peygamber'in fesâhat ve belâğatından yani edebî durumundan bahsetmek yerinde olacaktır.

Hz.Peygamber, fesâhat ve belâğatın zirvesindeydi. Ona bu kabiliyeti yüce Allah vermiştir. Bunu, Rasûlullah bizzat kendisi ifade etmişti. Hz.Ebû Bekir bir defasında ona şöyle demişti: "Araplar arasında dolaşıp fasih konuşanlarını dinledim ve senden daha fasih konuşanını duymadım. Sana bu edebi kim verdi? (yani kim öğretti). O da şöyle cevap vermişti: "Beni Rabbim edip kıldı ve beni güzel tedip etti"¹.

Rasûlullah'da, az lâfızla çok mana ifade eden söz söyleme gücü ve üslup sağlamlığı vardı. Kendisi: "Bana cevâmî-i kelîm (vecîz söz söyleme gücü) verildi"² buyurmuştur. Hz.Âişe, Rasûlullah'ın konuşmasını şöyle anlatmaktadır; "Rasûlullah, sizin şu konuştuğunuz gibi konuşmaz, tane tane konuşurdu. Öyle ki

¹ El-'Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, Keşfu'l-hafâ, Beyrut, 1351, I/70; Mustafa Sâdık er-Râfi'î, Târihu âdâbi'l-'Arab, Beyrut, 1394/1974, II/301.

² Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, el-Câmi's-sahih, 1374/1955, Mesâcid, 5,7,8; Ahmed b. Hanbel, el-Musned, Mısır, 1313, II/268.

onu işiten kişi ezberlerdi"³. Hz.Âişe'den başka bir rivâyet de şöyledir: "Rasûlullah konuştuğunda, birisi sözünü saymak istese sayardı"⁴.

Rasûlullah gereksiz yere sözü uzatmazdı. Bu konuda söyle buyurmuştur: "Kişinin (münferit) kıldığı namazın uzun, cemaat huzurunda yaptığı konuşmanın kısa olması, onun irfanının alâmetidir. Namazı uzatın, hutbeyi kısaltın. Şüphesiz öyle sözler vardır ki, insanı büyüler"⁵. Ashabtan Câbir: "Rasûlullah'ın namazı da, hutbesi de itidal üzereydi"⁶ demektedir.

Hız.Peygamber secinin tabii olmayanından, dinleyene, şeytanların, sihirbazların efsunları hissini veren kâhinlerin secilerinden nefret ederdi. Hız.Peygamber, daha önce zikrettiğimiz hadisindeki "Bu ancak kâhinler zümresindedir" ifadesini, şahsın yaptığı seciden dolayı söylemiştir, ancak onu sırf yaptığı seci sebebiyle kınamamış, yaptığı secinin ihtiva ettiği bâtıl şeylerden dolayı kınamıştır. Rasûlullah'ın huzurunda konuşan zâtın söylediği sözleri tamamen kâhinlerin sözlerine (sec'u'l-kuhhan) benzetmişti. Kâhinler, bâtıl sözlerini, dinleyicilerin hoşuna gidecek şekilde süslüyorlardı. Seci, konuşmada yerli yerince getirilirse kötülenmez. Çünkü Rasûlullah'ın sözlerinde çok seci vardır⁷. Hız.Peygamber, manası güzel olan sözlerde yapmacık olmayan secileri tabii karşılamıştır. "Onun sözlerinde yapmacık olmayan tabii bir seci vardır. Çoğu zaman bu, ezan gibi açıkça okunan ibarelerde bulunuyordu. Rasûlullah'ın bu latif sözünde tuttuğu yol, mert ve yiğit kişiye yakışan süsten ibarettir ki, sözde mertlik, söze verilen zinette mertlik yoludur. Rasûlullah'ın yaptığı seci yemekteki tuz ölçüsündedir, hiç fazla değildir"⁸.

Rasûlullah, Berîre isimli cariye'nin velâ hakkı konusunda bir açıklama yapmak üzere ayağa kalkarak yaptığı konuşmada sözlerini şöyle bitirmiştir:

قَضَاءُ اللَّهِ أَحَقُّ وَشَرْطُ اللَّهِ أَوْثَقُ وَإِنَّمَا الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ

"Allah'ın hükmü daha doğru ve adil, Allah'ın şartı daha kuvvetli ve muhkem, velâ hakkı ise hürriyeti verene aittir"⁹.

Görüldüğü üzere, Rasûlullah'ın sözlerinde seci'ler vardır. Rasûlullah'ın "Cahiliye secisi gibi seci mi yapıyorsun" sözünü "Kâhinlerin hükümleri gibi hükümler mi veriyorsun" şeklinde yorumlamak en doğrusudur.

Hız.Peygamber, güzel sözün ve hitabetin büyük rağbet gördüğü bir çevrede iddiasız fakat mükemmel bir hatip olarak görülmüştür. Konuşurken kekelemek, harfleri, kelimeleri iyi telâffuz edememek, sözü getirememek, cümlenin sonunu getiremeyip sözü karıştırmak, dişlerini kenetleyip konuşmak, konuşurken parmak çılatmak, sakalını karıştırmak, ellerini ovuşturmak gibi manasız hareketlerde bulunmamıştır. Eğer böyle bir durumu olsaydı, edebiyata meraklı bir topluluk

³ Ahmed b. Hanbel, a.g.e., VI/257.

⁴ Ebû Dâvûd Suleymân b. el-Eş'as, es-Sunen, Mısır, 1369/1950, İlim, 7.

⁵ Muslim, Cumu'a, 47.

⁶ Muslim, Cumu'a, 41.

⁷ İbnu'l-Esir Ebû's-Seâde el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî, en-Nihâye fî ğaribi'l-hadis ve'l-eser, Beyrut, tsz., IV/215.

⁸ 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, el-'Abkariyyetu'l-islâmiyye, Beyrut, 1391/1971, II/87,88.

⁹ Buhârî, Ebû 'Abdillah Muhammed b. İsmâil, el-Câmi's-sahiîh, İstanbul, 1315, Buyû', 73.

olan Araplar tarafından tenkide uğradı. Ona çeşitli iftiralar yapan bu topluluk onun böyle bir kusurundan lâf etmemişlerdir.

Hz.Peygamber sözlerini seçerek konuşmuştur. Onun konuşmasında edep dışı, utanç verici kelimeler yer almamıştır. Rasûlullah bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Sakın biriniz, nefsim pis oldu, demesin. Lakin nefsim kötüleşti, desin"¹⁰ O, temiz olan müminin nefsine pislik (hubs) ve fesad (bozukluk) izafe etmesini uygun görmemiştir¹¹.

Hz.Peygamber sözlerini seçerek konuştuğu gibi, bu konuda uyarılarda da bulunmuştur. Mu'âz b. Cebel: "Hakkımda en çok korktuğun nedir?" dediği zaman, eliyle ağzını işaret ederek "İşte bunu muhafaza et" demiş, daha sonra insanları, yüzleri üzerine cehenneme sürükleyenin dilleri olduğunu anlatmıştır¹².

Hz.Peygamber köle sahiplerine "Sizden birisi "Abdi: kulum "Emeti: cariyem" diye hitap etmesin. Çünkü hepiniz Allah'ın kulusunuz. Kadınlarınızın hepsi de Allah'ın cariyeleridir. Bu sebeple kölelerinize hitap ederken "oğlum, kızım yığdım, hanım kızım" desin, demiş. Kölelere de: "Sizden biriniz sahibine: "Rabbi, mevlaye" demesin. Çünkü sizin Rabbiniz, Mevlanız Allah'tır. Bunun üzerine "Seyyidi: efendim" desin, emrini vermiştir¹³.

Berâ b. Âzib, Rasûlullah'tan, uykudan önce okuyacağı bir dua öğretmesini istemiş, bu isteği yerine getirilmiştir. Daha sonra Rasûlullah, bu duayı ezbere alıp almadığını kontrol için duayı tekrar ettirmiştir. Duanın sonunda "ve nebiyyike" yerine "ve rasulike" deyince (aynı manayı ifade etmesine rağmen) tashih ederek "ve nebiyyike" dedirtmiştir¹⁴.

Hz.Peygamber, tekellüfün (kendini zorlayarak yapılan yapmacık konuşma vs.) her türlüünü kerih görmüştür. Yüce Allah onun hakkında şöyle buyurmuştur: "Ben tekellüf edenlerden değilim"¹⁵. Rasûlullah kendisi de şöyle buyurmuştur: "Allah, sığırların geviş getirdiği gibi, avurdunu doldura doldura edalı konuşan belâğatçıları sevmez"¹⁶. Başka bir hadiste de şöyle duyurulmaktadır; "Kıyamet gününde bana en sevimsiz ve benden en uzak olanlarınız, çok gevezelik yapanlarınız, avurdunu doldura doldura edalı konuşanlarınız ve boşboğazlık yapanlarınızdır"¹⁷.

Görüyoruz ki Rasûlullah, tabii olmayan, gösteriş ve sanat için yapılan konuşmalardan nefret etmekte ve bu tür konuşmaları yasaklamaktadır. Rasûlullah'da peygamberlerde bulunması gereken tebliğ etme kabiliyetiyle, hatibi başarıya ulaştıran bütün nitelikler bir araya gelmişti. Davetçinin veya hatibin doğru olduğuna, toplumun itimat etmesi gerekir. Rasûlullah ise, kavmi içinde güvenilir ve doğru olma hususunda örnek bir kimseydi.

¹⁰ Muslim, Elfâz, 16-17.

¹¹ El-Câhız Ebü Osmân 'Amr b. Bahr, el-Hayevân, Beyrût, 1388/1969, I/335.

¹² Tirmizî Ebü 'İsâ Muhammed b. 'İsâ, es-Sunen, Mısır, 1384/1964, İman, 8.

¹³ Muslim, Elfâz, 13,14.

¹⁴ Muslim, Zikr, 56.

¹⁵ Sâd, 66.

¹⁶ Ebü Dâvüd, Edeb, 86; Ahmed b. Hanbel, II/165, 187.

¹⁷ Tirmizî, Birr, 71.

Rasûlullah'ın fesâhat ve belâğatını el-Câhız şöyle özetlemektedir: "Rasûlullah'ın kelamı; harfleri az, manası çok, sanat gösterisinden uzak, tekellüfe tenezzül edilmemiş olan sözdür. Bu söz yüce Allah'ın: "Ey Muhammed! Ben mütekelliflerden değilim, de" buyurduğu gibiydi. O, avurdunu şişirerek konuşanları hoş görmemiş, sözü boğazının dibinden çıkaranlardan kaçınmıştır. O, uzun konuşmak gerektiğinde sözü uzatmış, kısa konuşulması gereken yerde de sözü kısa kesmiştir. Garip kelimeleri terk etmiş, sokak ağzı ile konuşmaktan uzak durmuştur. Mutlaka bir hikmete dayalı olan sözü söylemiş, ismet vasfının ve ilahî desteğin kuşattığı, ilahî yardımın kolaylık verdiği bir kelimadan başkasını konuşmamıştır. O, Allah'ın sevgi kattığı, makbûliyet perdesini örttüğü, tatlılıkla heybet sıfatını bir araya getirdiği, az fakat anlaşılır mana haline getirdiği sözdür. Tekrarlamaya veya dinleyicinin tekrarlatma isteğine muhtaç olmadığı, bir kelimesinin bile yersiz düşmediği, mükemmel telaffuz edilmiş, delili çürümemiş, hiçbir hasmın karşısında durmadığı, hiçbir hatibin susturamadığı (bir hatibe ait olan) sözdür. Rasûlullah, uzun hutbelere kısa sözlerle karşılık verir, ancak hak ve gerçek olanı delil getirir, aldatma yoluna tevessül etmez, kaş göz işareti (yaparak muhatapla alay etme) yolunu tutmaz, cevap vermek için gecikmediği gibi acele de etmez, ne usandırır, ne de sözü anlaşılmayacak kadar kısaltır. Hiç kimse ondan daha faydalı, daha doğru ifadeli, daha dengeli, daha metotlu, daha isabetli, daha tesirli, daha akıcı, daha fasih ve daha anlamlı bir söz işitmemiştir"¹⁸

'Abbas Mahmûd el-'Akkâd da Rasûlullah'ın belâğatını şöyle anlatır: "Rasûlullah'ın beyan tarzını anlatmak için söylenen sözlerin en doğrusu, geometri bilginlerince "doğru çizgi için verilen şu tarif olmalıdır: İki noktayı birleştiren en yakın ve kısa yol.

Maksadı beyan için, Rasûlullah'ın tuttuğu üsluptan daha kısa ve doğru bir üslup yoktur.

Bir kelâm ki onda zorlama yok, anlaşılması zor ifade yok, kenarda, köşede kalmış garip kelime kullanma zevki yok.

Sözlerinin tamamında da, dinleyence garip görülen, bilinmeyen yahut açıklama veya tekrar ettirme ihtiyacını hissettirecek bir cihet yok. Bunun sırrı ise, Rasûlullah'ın, dinleyene tebliğ maksadını taşıması, kendisi ile dinleyen arasına garip bir mana girmesini asla arzu etmemesidir. Rasûlullah'ın; kelamını, anlaşıl-sın diye üç defa tekrarlaması bundandır. Zorakî bir üslubu yürütmekten ve belâğatıyla övnmekten nefret edişi de yine bu sebeptir. Nitekim o; "Allah, ineğin geniş getirmesi gibi dilini sağa sola döndürüp edebiyat çatlatan adamları sevmez" buyurmuştur¹⁹.

Hz.Peygamber'in edebî kişiliğinden bahsederken, halifelerine ve daha sonraki ediplere örnek olması bakımından, onun şiire karşı tavrından da söz etmek istiyoruz.

Rasûlullah'ın şahsına ait şiir söyleyip söylemediği ihtilafıdır.

Kur'an-ı Kerim'de "Biz ona şiir öğretilmedi. Hem şair olmak (şiir söylemek)

¹⁸ El-Câhız, el-Beyân ve't-tebyîn, Mısır, 1395/1975, II/16-17.

¹⁹ el-'Akkad, a.g.e., II/86.

ona yakışmaz"²⁰ denilmektedir. Yine müşriklerin ona şair diye iftira ettiklerinden bahsedilmektedir: "Deli bir şair yüzünden tanrılarımızı mı bırakalım, derlerdi"²¹ Başka bir âyette de: "Şairlere ancak azgınlara uyar"²² buyurulmaktadır.

Hz.Peygamber'in manası güzel olan, İslâm'ı müdafaa kastıyla söylenen şiirler ve bunları söyleyen şairler hakkında takdir dolu ifadeleri vardır. Hz.Peygamber'in, şairi Hassan b. Sabit'e Kureyş'i hicvetmesini, Cibril'in kendisine yardımcı olacağını²³ söylemiştir, şiirin bir kısmının da hikmet olduğunu²⁴ ifade etmiştir. Hayber'e doğru yapılan bir gece yürüyüşü esnasında "Allah'ım! Sen olmasan hidâyet yolunu bulamaz, sadaka vermez, namaz kılmazdık.." diye şiir söyleyen Amir b. Ekva'a, Allah'ın rahmetini dilemiştir²⁵. Lebîd b. Rabî'a'nın:

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ

"Dikkat et; Allah'tan başka var olan her şey bâtil (fani) dir" mısraını, şairin söylediği en doğru söz olarak değerlendirmiş, Umeyye b. Ebi's-Salt'ın şiirlerinden kendi isteğiyle yüz beyit dinlemiş ve "Az kalsın Umeyye Müslüman olacaktı" demiştir²⁶. Lüzumsuz, faydasız, çirkin ifadelerle dolu şiirler için "Sizden birinin karnının hastalık saçan irinle dolu olması, şiirle dolu olmasından daha iyidir"²⁷ demiştir.

Hz.Peygamber'in başkalarına ait şiirlerden zaman zaman söylediğinde ihtilaf yoktur.

Hz.Âişe, Rasûlullah'ın şiiri misal olarak getirdiği olur muydu? şeklinde sorulan bir soruya, İbn Ravâha'nın şiirini misal olarak getirir ve şöyle derdi diye cevap vermiştir:

وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تَرَوْدِ

Azığını hazırlamadığın kimse sana haberler getirecek"²⁸.

Yine Hz.Peygamber'in, hendeğin kazılması esnasında Abdullah b. Ravâha'ya ait olan birkaç şiiri defalarca okumuştur²⁹. Bu şiirlerden birisi şöyledir³⁰:

اللَّهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا
فَأَنْزَلْنَا سَكِينَةً عَلَيْنَا وَنَبَّيْتَ الْأَقْدَامَ إِنَّ لَاقِينَا
إِنَّ الْأَعْدَاءَ قَدْ بَعَوْا عَلَيْنَا إِذَا أُرَادُوا فِتْنَةً أَبِينَا

²⁰ Yâsin, 69.

²¹ Saffât, 36.

²² Şu'arâ, 224.

²³ Buhârî, Edeb, 91; Muslim, Fezâilu's-sahâbe, 151,152

²⁴ Buhârî, Edeb, 90.

²⁵ Aynı yer.

²⁶ Buhârî, Edeb, 90; Muslim, Şi'r, 1,2,3,4.

²⁷ Muslim, Şi'r, 8.

²⁸ Tirmizî, Edeb, 70. Bu mısra Tarafe b. el-'Abd'e aittir.

²⁹ Buhârî, Cihad, 161; Muslim, Cihad, 125.

³⁰ Şiirin Türkçesi şöyledir:

Allah'ım! Sen olmasan hidâyet yolunu bulamaz, sadaka vermez, namaz kılmazdık. Üzerimize bir huzur indir, karşılaştığımız zaman ayaklarımızı sabit kıl. Düşmanlar bize karşı azıp kudurdular, fakat fitne çıkarmak istedikleri zaman çekindik, katılmadık.

Hız Peygamber'in, şiirlerin sözlerinden çok manalarına önem verdiğini görüyoruz. Meselâ, hendek kazılırken söylediği şiirin kelimelerinde birçok değişiklikler yapmıştır. Bir defasında da

سَتُّدِي لَكَ الْإِيَّامُ مَا كُنْتَ جَاهِلًا وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تَزُودْ

beytinin ikinci mısraını

وَيَأْتِيكَ مَنْ لَمْ تَزُودْ بِالْأَخْبَارِ

şeklinde söylemiş, Hz.Ebû Bekir: "Allah'ın Rasulü! Şair böyle söylememiş

وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تَزُودْ

demmiştir" deyince: "İkisi de birdir" buyurmuşlardır. Bunun üzerine Hz.Ebû Bekir: "Şahadet ederim ki, sen şair değilsin, şiiri beceremezsin" demmiştir³¹.

Rasûlullah'ın, kelimelerin yerlerini değiştirerek okuduğu şiirlerde vezin ve kafiyeler bozulmakta ve böylece şiirde manaya önem verdiği anlaşılmaktadır.

Hız Peygamber'in şiir görünümü arz eden sözleri olduğunu da iddia edenler vardır.

Huneyn savaşında Müslüman ordusu bozulup dağıldığında Hz.Peygamber kaçmakta olan Müslümanları bir araya toplamak amacıyla söylediği şu söz buna misal olarak getirilmiştir:

أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ - أَمَا الْبَيْنُ عِنْدَ الْمُطَلِّبِ

Ben peygamberim, yalan yok. Ben Abdulmuttalib'in oğluyum³².

Bu söz recez nevilerindedir. Recez basit bir şiir veznidir. Hatta şiir saymayanlar da vardır. Recez bir şiir vezni olsa bile, hayatında bir iki beyit söylemiş olana şair denemez³³. Burada belirtmek istediğimiz Hz.Peygamber'in âyette de belirtildiği gibi, şair olmadığıdır, özellikle şunu da unutmamak lazımdır: Şair olsa bile, Hz.Peygamber'in savaş meydanında askerleri kaçarken her şeyi bir tarafa atıp şiir söylemesi mümkün değildir.

Yine Hz.Peygamber bir gazvede yürürken ayağı takılarak düşmüş, parmağı kanamış, bunun üzerine parmağına hitaben:

هَلْ أَنْتَ إِلَّا إِصْبَعٌ دَمِيئٌ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقِيتَ

Sen nihâyet kanayan bir parmak değil misin? Başına gelen de Allah yolunda gelmiş değil midir?³⁴ demıştır.

Bu hadîs de recez veznindedir. Bunun bir başka şaire (Abdullah b. Ravaha'ya) ait olduğu ileri sürüldüğü³⁵ gibi, normal bir cümle olduğunu söylemek de mümkündür. Belki kasıtlı olarak şiir niyetiyle söylenmemiştir. Çünkü insanın ağzından şiire benzeyen vezinli ve kafiyeli sözler çıkabilir. Bunu söyleyene şair

³¹ Ez-Zebîdî Zeynuddîn Ahmed b. Ahmed b. 'Abdillatif, Sahih-i Buhârî Muhtasarı: Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, Ankara, 1978, II/376.

³² Buhârî, Cihad, 167; Muslim, Cihad, 78.

³³ İbn Hacer el-'Askalânî Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed, Fethu'l-Bârî bişerhi Sahih-i İmâm el-Buhârî, el-Mektebetu's-selefiyye, tsz., X/542.

³⁴ Buhârî, Edeb, 90; Muslim, Cihad, 112.

³⁵ İbn Hacer el-'Askalânî, Fethu'l-Bârî, X/541.

denilemeyeceği gibi, o sözlere de şiir denilemez. Kur'an-ı Kerim'de de böyle âyetler vardır. Ama bunlar şiir değildirler.

Netice olarak diyebiliriz ki Araplar'ın en fasîhi ve en belîği olan Hz.Peygamber, şair değildir, bizzat şahsına ait şiir söylememiş ama manası güzel olan şiirleri dinlemiş, takdir etmiş ve bazen de onları sözleri arasında misal olarak getirmekten çekinmemiştir.

Hız.Peygamber'in edebî kişiliğini biraz tanıttıktan sonra halifelerinin edebî kişiliklerine geçiyoruz. Hulefa-i Raşidîn de fesâhat ve belâğatın zirvesindeydiler. Çünkü Kur'an'ın ve Rasûlullah'ın beyanı onların içine işlemiştir³⁶. Şimdi sırasıyla Hulefa-i Raşidîn'in dil ve edebiyattaki yerlerini görelim.

I. Hz.Ebû Bekir'in Dil ve Edebiyattaki Yeri

Hız.Peygamber'in kemal ve faziletinden en çok feyz alan zat şüphesiz Hz.Ebû Bekir'di. Hz.Ebû Bekir Rasûlullah'ın fesâhat ve belâğatından da yeteri derecede almış ve istifade etmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Rasûlullah'a: "Araplar arasında dolaşp fasîh konuşanlarını dinledim ve senden daha fasîh konuşanını duymadım. Sana bu edebi kim verdi?" diye soran Hz.Ebû Bekir'dir. Fesâhatten ve belâğattan anlamayan, ona önem vermeyen birisinin herhalde bu suali sormasına imkân yoktur.

Hız.Ebû Bekir söz söylemede büyük bir zevk sahibiydi ve sözlerini seçerdi³⁷.

Hız.Ebû Bekir'in hutbe ve mektuplarındaki temel mevzu dindir. Siyasî olanları da vardır. Dinle siyaseti mezcettiği hutbeleriyle de karşılaşmaktayız. Mevzusu din olan hutbe ve mektuplarında; insanlara nasîhat eder, hidâyet yollarını gösterir, onlara Allah'ı ve âhiret gününü hatırlatır, iyi amellerde bulunmalarını tavsiye eder, Müslümanları cihada ve düşmanla savaşa davet eder. Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerle irşad vazifesini yerine getirir.

Hız.Ebû Bekir'in sözlerinde icaz esastır. Cümleleri ekseriyetle kısadır. Sözlerinde tabiiilik vardır. Tekellûf ve sanat yoktur. Zorlanarak yapılan seci'ler yoktur. İfadelerindeki kasıt ve manalar son derece açıktır, anlaşılması çok kolaydır. Yerine göre, bazen ihbârî, bazen de inşâî cümleler olmak üzere değişik üslûplar kullanır. Hutbe ve mektuplarında en çok seci, mukâbele, iktibas, tıbâk ve bera'at-i istihlâl gibi sanatlara rastlanmaktadır. Burada şunu tekrar belirtmemiz gerekir ki; Hz.Ebû Bekir'in söz ve yazılarında geçen bu belâğat sanatları tabii bir şekildedir. Tekellüfsüz ve özentisiz olarak meydana çıkmaktadır.

Hız.Ebû Bekir hutbe ve mektuplarında, Kur'an-ı Kerim'den pek çok misal getirir, Arap dilinin belâğatta şaheseri olan Kur'an-ı Kerim âyetleriyle en sağlam delillerini ileri sürerdi. Bu sebeple iktibas, onun en çok kullandığı belâğat sanatıdır. Dinleyiciler karşısında ifade ettiği şeyin manasını kuvvetlendirmek için şiirle de istişhad ederdi. Konuşma için önceden hazırlık yapar, sözün etkili olmasını isterdi.

2. Hz.Ömer'in Dil ve Edebiyattaki Yeri

Hız.Ömer, yaratılıştan hitabete kabiliyetli bir kimseydi, Bundan dolayı ona,

³⁶ Şevkî Zayf, Tarihu'l-edebi'l-'arabi, Mısır, tsz., II/121.

³⁷ Şevkî Zayf, Tarihu'l-edebi'l-'arabi, s.124.

kabilesinin sefirlik görevi verilmişti³⁸.

Hz.Ömer edebiyatla meşgul olan bir zat olarak tanınmıştır. Şiiri severdi. Hulefa-i Raşidîn'in şiirle en çok istişhad edeni ve ona en çok ihtimam göstere-niydi³⁹. Meşhur Arap şairlerinden Zuheyr'i beğenir, Nâbiğa ve Abde b. et-Tabib'i överdi⁴⁰.

Bütün davranışlarında tabii olan Hz.Ömer, belâğatında da tabii idi. Onun sözleri karakterinin tercümanıdır⁴¹.

Açık olmak, güçlülük ve tabiiik onun tabiatından olduğu için, bunlar hitabe-tinde de açıkça görülür.

Hz.Ömer, konuşmalarında tabiiliği tercih ettiği için, süslü cümleler gerektiren nikah hutbesi ona zor gelirdi. Bunu bizzat kendisi ifade eder: "Bana hiçbir konuşma nikâh hutbesi kadar zor gelmez"⁴².

Hz.Ömer de diğer halifeler gibi, bazı hutbelerinden önce hazırlık yapardı. Çünkü önemli yerlerde ve durumlarda konuşmanın etkili olması ve muhatapların ikna edilmesi için güzel konuşmak gerekir. Bu da ancak konuşmadan önce hazırlanmakla mümkündür. İşte Hz.Ömer bu hususa riâyet ederdi. Hz.Osman minberden yaptığı bir konuşmasında: "Şüphesiz Ebû Bekir ve Ömer burada konuşmak için hazırlanmışlardı"⁴³ diyerek bunu açıkça ifade eder. Yine Hz.Ömer, Sakîfe hâdisesini anlatan hutbesinde: "İçimden hoşuma giden bir konuşma hazırlamıştım. Onu Ebû Bekir'in huzurunda söylemek istiyordum" der⁴⁴.

Bunlardan anlaşılıyor ki Hz.Ömer, tekellûf ve sanat (yapmacıklığa) başvurmadan sözünü hazırlamak ve tezyîn etmekten çekinmemiştir. O, zorakî seciye başvurmamıştır. Eğer sözlerinde secili cümleler varsa, bunlar tabii olarak meydana gelmiştir. Tekellûf ve sunilikten hiçbir zaman hoşlanmayan Hz.Ömer, secinin de sunî ve zorakî olanından hoşlanmamıştır. Vereceğimiz misal bunun en iyi örneğidir: Suhar el-'Abdî, İran'dan dönmüştü. Hz.Ömer ona, Mekran şehrinin durumunu sormuş, Suhar da ona şöyle cevap vermişti:

يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! أَرْضٌ سَهْلٌهَا جَبَلٌ وَمَاءُهَا وَشَلٌّ، وَتَمْرُهَا دَقْلٌ، وَعَدْوُهَا بَطْلٌ، وَخَيْرُهَا قَلِيلٌ، وَشَرُّهَا طَوِيلٌ وَالكَثِيرُ
بِهَا قَلِيلٌ، وَالْقَلِيلُ بِهَا ضَائِعٌ، وَمَا وَرَاءَهَا شَرٌّ مِنْهَا.⁴⁵

Bu sözler üzerine Hz.Ömer ona: "Sen secici misin yoksa haberci misin?" demiştir⁴⁶.

³⁸ Ez-Zeyyât Ahmed Hasen, Târihu'l-edebl-'arabî, Kahire, tsz., s.181.

³⁹ Ahmed Nasif el-Cenabî, Mecelletu âdâbi ' I-Mustansırıyye, sayı III, 1397/1978, s.89.

⁴⁰ Muhammed Tâhir Dervîş, el-Hatâbe fî sadri'l-İslâm, Mısır, 1965, s.265.

⁴¹ Aynı yer.

⁴² El-Câhız, el-Beyân ve't-tebyîn, I/134.

⁴³ El-Câhız, el-Beyân ve't-tebyîn, I/345.

⁴⁴ Buhârî, Hudûd, 31; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., I/56; 'Abdurrezâk b. Hemmâm, el-Musannef, Beyrut, 1392/1972, V/441; İbn Hişâm Ebû Muhammed 'Abdumelik es-Siratu'n-nebeviyye, Mısır, 1355/1936, IV/309.

⁴⁵ Türkçesi şöyledir: "Ey Müminlerin emîri! Bir yer ki ovası dağ, suyu az, meyvesi bozuk, düşmanı kahraman, iyisi az, kötülüğü uzun (çok), oradaki çok, az, az ise, kaybolmuş durumdadır. Oranın gerisindekiler ondan daha kötüdür".

⁴⁶ İbn Kesîr Ebû'l-Fidâ 'İmâduddin İsmâîl, el-Bidâye ve'n-nihâye, Beyrut, 1977, VII/132.

Hız.Ömer'in Suhar'a böyle davranmasının sebebi, onun normal sözlerle verilebilecek bir cevabı, zoraki secilere boğmuş olmasıdır, diyebiliriz.

Hız.Ömer'in hutbe ve mektuplarında en çok gördüğümüz edebî sanatlar; teşbih, seci ve iktibastır. İfadeleri ekseriya kesin ve sağlamdır. O, her şeyi açık açık söylemiş ve yazmıştır.

Hız.Ömer, sözün lüzûmundan fazla uzatılmasından da hoşlanmazdı. Birisi onun yanında konuşmuş fakat sözü uzatmıştı. Bunun üzerine Hız.Ömer şöyle demiştir: "Konuşmalarda çok söz söylemek, şeytanın ağzından çıkan şişirilmiş balonlar gibidir"⁴⁷.

Hız.Ömer, dilin güzel ve hatasız konuşulmasını isterdi. Bir defasında ok atma talimi yapan iki kişiye rastlamış ve birinin diğerine "isabet ettirdim" anlamındaki أُصَيْبْتُ kelimesini hatalı olarak أُصَيْبْتُ dediğini duyunca: "Yanlış konuşmanın kötülüğü, kötü atıştan daha fenadır" demiştir⁴⁸.

Hız.Ömer bu hareketiyle düzgün konuşmanın önemini belirtmiş ve Müslümanların da bu konuda dikkatli olmalarını hatırlatmıştır.

Hız.Ömer, Arapçanın iyi öğrenilmesi için uğraşan bir halifedir. Ebû Mûsa e1-Eş'arî'ye yazdığı bir mektupta: "Arapçayı iyi öğrenin", bir başka vesileyle de "Arapçayı öğrenin, çünkü o dininizin emrindedir" demiştir⁴⁹.

İslâm dininin anlaşılmasında Arap dilinin büyük önemi vardır, bunu bilen Hız.Ömer, konuyla ilgilenmekten geri durmamıştır.

Hız.Ömer, başta siyaset ve idare olmak üzere, din, dünya, toplum, harp ve askerlik gibi birçok konuda konuşmuştur. Aynı şekilde her konuda mektup yazmıştır. Görüşme imkânı olmayan, ülkenin çeşitli yerlerine dağılmış vali, âmil, komutan ve diğer kimselerle en önemli bir meseleden, en basitine kadar mektuplaşmış, devletin ve tebaanın işlerini halletmeye çalışmıştır.

Hız.Ömer'de, hatipte bulunması gereken özellikler de mevcuttu. Sesi gür ve harflerinin mahreçleri sağlamdı⁵⁰.

3. Hız.Osman'ın Dil ve Edebiyattaki Yeri

Hız.Osman, diğer iki arkadaşı Hız.Ebû Bekir ve Ömer'den fesâhat ve beyan da bir derece aşağıydı⁵¹. Çünkü Hız.Osman çok utangaç bir insandı. Ondaki bu utanma duygusu onun çok konuşmasına mani olmuş ama belâğatına engel olmamıştır⁵². Gerçekten Hız.Osman çok hitap etmemiştir. Utandığı için, bir defasında minberde konuşamamış ve arkasından şöyle demiştir: "Ebû Bekir ve Ömer bu makamda konuşmak için hazırlık yaparlardı. Siz hatîp bir imamdan daha çok, âdil bir imama muhtaçsınız"⁵³. Ancak bu, Hız.Osman'ın her zaman konuşmadığı anlamına gelmez. O, diğer konuşmalarını mükemmel bir şekilde

⁴⁷ Buhârî, el-Edebu'l-mufred, İstanbul, 1974, II/230.

⁴⁸ Buhârî el-Edebu'l-mufred, II/234.

⁴⁹ Mecelletu'l-Lisani'l-'arabi, Rabat, sayı VI, s.135.

⁵⁰ Dervîş, a.g.e., s.266.

⁵¹ Zayf, Tarihü'l-edebi'l-'arabi, II/126.

⁵² Dervîş, a.g.e., s.298.

⁵³ Zayf, Tarihü'l-edebi'l-'arabi, II/126.

yapmıştır. Onun konuştuğu lâfızlar veciz, manalar fasih, ibareler açık ve sadedir⁵⁴.

Üslubu sade ve çeşitlidir. Kur'an-ı Kerim'den iktibaslar yapar ve ondan misaller getirir. Bazen şiir ve mesellerden de misal getirdiği olmuştur. Hz.Osman, kısa ve etkili cümleler kullanır. Hutbe ve mektuplarında, hiçbir yapmacıklık emaresi bulunmayan bir tabiiğin yanında tıbâk, mukâbele, teşbih, tabii seci'ler ve berâ'at-i istihlâl sanatlarını görürüz.

Hz.Osman, yukarda belirttiğimiz gibi, çok hitap etmemiştir. Fakat hitap ettiği zaman bunu en güzel şekliyle yapmıştır. O, daha çok, kendisine karşı suçlamalarda bulunulduğunda, söz konusu meseleler hakkında açıklamalarda bulunmak üzere konuşmuş ve yazmıştır. Bu hutbe ve mektuplarında delillerini daima Kur'an ve hadisten getirmiştir. Âsiler tarafından muhasara edildiğinde hacılara yazdığı takriben altı sayfalık bir mektubun yarısından fazlası âyetlerle doludur⁵⁵.

4. Hz.Ali'nin Dil ve Edebiyattaki Yeri

Hz.Peygamber'den sonra Hz.Ali'den daha fasih olanı yoktur⁵⁶. Hatta "Rasûlullah'ın ashabı arasında hatip olanların en fasihi Ebû Bekir ve Ali b. Ebî Talib'tir" diyenler de vardır⁵⁷. Hz.Ali mükemmel bir hatip ve yazardır. Onun bu mükemmel hitabete sahip oluşu; Hz.Peygamber'le fazla bir arada kalmasından ve küçük yaşta itibaren onun hitabetini taklide çalışıp o şekilde konuşma yapmasındandır⁵⁸.

Hem veciz konuşmada hem de uzun konuşmada Hz.Ali'nin üstüne kimse yoktu.

Onun hitap ettiği ve yazdığı konuların ekserisi dinî ve siyasidir. Hz.Ali bilhas-sa siyasî konularda çok hitap etmiş ve yazmıştır. Çünkü onun halifeliği siyasî hizipleşmelerin ve fitnenin arttığı bir devre rastlar.

Hz.Ali'nin hutbe ve mektuplarının her biri mükemmel bir özelliğe sahiptir. Bazılarında üslubu tabii bir şekildedir. Onlarda sanat ve seciye temayül eden bir belirti yoktur. Fakat bazılarında lafzî süslemeler ve makbul sanatlar görülür. Hz.Ali'nin sözünün tesirini artırmak için bilerek sanat yaptığı vakidir. Hutbe ve mektuplarında gördüğümüz edebî sanatlar; teşbih, seci, tıbâk, mukâbele ve iktibasır. Konuşurken ve yazarken lâfızlarını seçtiği göze çarpmaktadır.

Hz.Ali'nin nahiv ilmine dair hizmetleri de vardır. Bu ilmin kurucusu hakkında muhtelif görüşler olmakla beraber, kaynakların çoğu, bu ilmi Ebu'l-Esved ed-Duelî'nin kurduğunu, onun da Ali b. Ebî Tâlib'ten öğrendiğini rivâyet ederler. Hz.Ali dil melekesinin değiştiğini gördüğünden bunun bozulmadan muhafaza edilmesini Ebu'l-Esved ed-Duelî'ye tavsiye etmiştir⁵⁹.

Hz.Peygamber'in seçkin sahabilerinden ve kendisinin vefatından sonra halî-

⁵⁴ Ahmed el-İskenderî-Mustafa 'Inâni, el-Vasit fi'l-edebî'l-'arabî ve târihih, Mısır, tsz., s.113.

⁵⁵ İbn Cerir et-Taberî Ebû Ca'fer Muhammed, Tarihu'l-umem ve'l-mulûk, Mısır, tsz., V/140.

⁵⁶ Ez-Zeyyât, Târihu'l-edebî'l-'arabî, s.186.

⁵⁷ El-Kettâni Abdulhayy, et-Terâtibu'l-idâriyye, Beyrut, tsz., I/218.

⁵⁸ Ez-Zeyyât, a.g.e., s.166.

⁵⁹ İbn Haldûn 'Abdurrahmân b. Muhammed, Mukaddime, İstanbul, 1983, II/1320.

feleri olan Hz.Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin de hutbe ve mektuplarında, Kur'an-ı Kerim ve Hadisten iktibasta bulunmaları, onlarla istiṣhat etmeleri, birinci raviler olarak Rasûlullah'ın hadislerini rivâyet etmeleri, delil getirme hususunda, Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerin lâfız ve manalarına baş vurmaları ve Kur'an ve Hadis'in üslûbunu benimsemelerinden dolayı, onların hutbe ve mektupları Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriften sonra, Arap dili ve edebiyatına tesir etmede en önemli rolü oynamışlardır. Ancak Kur'an'la Hadis'in yaptığı tesirlere ulaşmasının mümkün olmadığını kabul etmemiz gerekir.

Öyleyse Hulefâ-i Raşidîn'in hutbe ve mektuplarının Arap dili ve edebiyatına yaptıkları tesirleri şöylece özetleyebiliriz:

a. Kur'an-ı Kerim âyetlerinin, Hulefa-i Raşidîn'in hutbe ve mektuplarında çokça bulunması, muhataplarını Kur'an dilinin tesiri altında bırakmıştır.

b. Hutbe ve mektuplar, Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerin getirdiği lâfız ve manaların yayılmasına yardım etmişlerdir.

c. Hulefa-i Raşidîn'in hutbe ve mektuplarının Rasûlullah'ın benimsediği şekil özelliklerine uygun olması, kullandıkları lâfızlara dikkat edip garip olanları terk etmeleri, manalara önem verip manasız olanlardan kaçınmaları, tekellüfle ve özentiyile yapılan secileri kullanmamaları, üslûp bakımından, Kur'an'ın üslubuna tâbi olmaları, tabii ve sadeliği tercih etmeleri, şiirin edebi olanını misal olarak getirmeleri ve sanatın makbul olanını tercih etmeleri islâmî Arap edebiyatının teşekkülüne yardım etmiş ve kendilerinden sonraki Müslüman ediplere örnek olmuşlardır.

Sonuç olarak şöyle diyebiliriz: Kur'an ve Hadis, Hulefa-i Raşidîn'in hutbe ve mektuplarına tesir etmiş, hutbe ve mektuplar da, Kur'an ve Hadis gibi, Arap dili ve edebiyatına tesir etmişlerdir.